

DENSIDADE LEVE

SOBRE AS FORMAS BREVES DE PENSAMENTO DE LUÍSA VILLALTA

LIGHT DENSITY. ON FORMAS BREVES DE PENSAMENTO
[BRIEF FORMS OF THOUGHT] BY LUÍSA VILLALTA

Luciano Rodríguez Gómez
Real Academia Galega

Resumo: A densidade leve das *Formas breves de pensamento* —aforismos, haikus, poemas da Sibila xunto cos dous *Compendium Musices* (1994 e 1999)— representan a concepción máis redonda e vizosa da expresión artística, persoal e social da autora, sendo o substrato da súa multixenérica creación literaria: poesía, narrativa, pezas teatrais, ensaios e columnas de opinión.

Abstract: The light density of *Formas breves de pensamento* [*Brief Forms of Thought*] —aphorisms, haikus, and Sybil Poems, together with *Compendium Musices* (1994 and 1999)— represents the most rounded and vibrant conception of the author’s artistic, personal and social expression. They are the substratum of her multi-genre literary creation: poetry, narrative, plays, essays, and opinion pieces.

Palabras chave: Luísa Villalta, poesía, pensamento, *Compendium Musices*, diálogo, formas breves.

Key words: Luísa Villalta, thought, *Compendium Musices*, dialogue, brief forms.

A vida de Luísa Villalta xirou arredor da arte, das artes musical e poética. Isto impregna todo o seu edificio textual. Ela indaga sobre a tensión do artista coa sociedade, do artista co seu público, do artista consigo mesmo. Un novo mapa de conquistas e derrotas agroma nos seus textos. (Rabuñal 2024, p. 45)

1.

Se admitimos —figuradamente— que existe unha escritura nómade, tal e como propuxo o profesor José Manuel Trabado Cabado (2005) ao estudar a relación entre conto e novela, conto e poesía e conto e ensaio, con non menor razón poderíamos dicir das formas breves de pensamento, en tanto en canto o/a autor/a pode sedentarizalas ou facelas dialogar recreadas con outros textos literarios, como cremos ocorre na obra literaria de tantísimos creadores, sendo este tamén o caso da escritora coruñesa Luísa Villalta (1957-2004). Xa que logo, atrevémonos a dicir que ela é unha escritora coral moi completa e que a expresión categórica e rotunda das súas obras ten moito que ver coas súas querenzas polas formas breves e fragmentarias, como se pode comprobar nos seus escritos literarios e musicais.

2.

Encabezando unha ampla selección dos seus escritos breves, o escritor gaditano Carlos Edmundo de Ory, so o título *Aerolitos* (2005), establece unha particular xenealoxía do aforismo:

Nietzsche los llama: *sentencias y dardos*

Novalis los llama: *polen*

Baudelaire los llama: *cohetes*

Joubert: *pensamientos*, Cioran: *pensamientos estrangulados* y André Siniaski: *pensamientos repentinos*

Rozanov: *hojas caídas* y René Char: *hojas de Hypnos*

Malcolm de Chazal: *sentido-plástico*, y Louis Scutenaire: *inscripciones*

Antonio Porchia los llama: *voces*, y yo *aerolitos*

(Ory 2005, p. 7)

E engadimos nós: Carlos Castilla del Pino bautizounos como *Aflorismos* (2011) e Luísa Villalta rotulounos como *Aforismos ou haikus do entendimento ou poemas da Sibila*, e aos que temos que sumar os escritos diarísticos *Compendium Musices* (1994) e *Compendium Musices* (1999), pola súa semellanza e actitude reflexiva. Textos todos eles incluídos en *Formas breves de pensamento* que editamos en 2024. Este vai ser o noso material de comentario.

3.

Así, pois, das formas breves de pensamento, esas pequenas illas que podemos atopar conxuntadas en libros ou espaxadas no mar da escritura de moitísimos autoras e autores, engastados en poemas, narracións ou en pezas teatrais é que imos falar. Por suposto, a escritura de Luísa Villalta non é unha excepción. Mais antes de comezar a falar das formas breves da nosa autora quería facer unha breve referencia a como outros autores coetáneos dela obraban nesta mesma dirección por estes anos.

Un dos autores que máis indagou e persistiu nas formas breves, Xavier Seoane, daba ao prelo as reflexións aforísticas no libro *Arca cotidiana / Irispaxaros*, onde podemos ler: “As voces que se escoitan na infancia, non se esquecen xamais” (1984, p. 45).

Semellante interese e mirada implicada pola cultura oriental amosa o poeta Román Raña Lama quen en 1985, e no número 87 da revista *Grial*, publicaba un suxestivo artigo sobre o haiku onde escribe que

O haiku é captación xenérica do instante na súa fugacidade, como un vestixio na memoria e nos sentidos. O haiku nace, pois, dunha operación de redución, é un supremo esforzo de condensación, é a paixón que se subtiliza nunha partícula de tempo indisolúbel, nunha figura veemente e simultánea que asalta ao poeta como unha revelación. (Raña Lama 1985, p. 104)

Por estas mesmas datas, a comezos da década de 1980, Gonzalo Navaza andaba ás voltas coa elaboración dunha lúcida e atrevida fórmula de pensamento que, anos despois, recollería en libro so o título *Elucidario*. A modo de mostra leamos esta entrada:

Lixaprén. Artificio literario mediante o cal o poeta emporca todo o que toca. Comenta Cameselle: “Ai, se me estivese permitido poñer exemplos”. (Navaza 1999, p. 54)

Ricardo Martínez-Conde andaba, diligentemente e con fervor, compondo un libro de haikus que anos despois ía publicar co título de *Orballo nas camelias*, do que escolmo esta composición:

Un ar incerto
xuntou as follas mortas
diante da porta
(Martinez-Conde 1993, p.45)

E por aí tamén andaba Luísa Villalta ensaiando nas formas breves e noutros máis traballos literarios: poéticos, teatrais, narrativos e de ensaio.

4.

Logo de revisar detalladamente o material (maiormente inédito) que se me ofrecía para organizar a publicación, optei por lle pór un título que me semellou acaído, *Formas breves de pensamento*, pois tanto os aforismos, os haikus, os poemas da Sibila coma os dous cadernos manuscritos que levan o mesmo título, escritos cun lustro de por medio, *Compendium Musices* (1994) e *Compendium Musices* (1999) encaixan nesa denominación (ao noso entender).

4.1.

Daquela organizamos o material en dous bloques, aténdonos á disposición que deixara establecida a propia autora: “Aforismos ou haikus ou poemas da Sibila” e os *Compendium Musices*, 1994 e 1999. E deles xa é que imos falar:

4.1.1. Aforismos

Longa é a viaxe do aforismo desde o mundo clásico, grego e latino, onde nace, pasando por distintas etapas até chegar aos nosos días en que consegue un amplísimo cultivo e altas cotas resolutivas. Aforismo vén do grego *aphorismos* (en latín *aphorismus*) que significa delimitar, acoutar, antes de pasar a ser sinónimo de definición, dito ou sentenza. Ao falarmos de aforismo referímonos a unha sentenza ou expresión lacónica, punzante, enxeñosa, con clara intención doutrinal e/ou moralizante que encerra en si unha reflexión arredor de coñecementos de raíz estética e/ou ética concernente a materias específicas, de corte vital, filosófico, económico, político... onde se transmite unha visión persoal e/ou plural, global e/ou fragmentaria da experiencia humana, como se pode ver no seguinte texto: “A mesma doutrinal moral reúne sempre a todos aqueles que non teñen principios” (2024c, p. 24).¹

Nos catorce aforismos que Luísa Villalta nos presenta aquí, creo que podemos observar eses trazos enxeñosos, ambiguos e claros, de experiencia persoal, pero tamén moi marcados polo sentido de colectividade, tan común en toda a súa obra.

1 Citamos sempre por Villalta (2024c).

Estes textos inclúeos a autora en dous documentos do seu legado, aos que tiven acceso, e que figuran so estes epígrafes: “Aforismos ou haikus do entendimento” e “Aforismos ou haikus ou poemas da Sibila”. Vistos eses contundentes e enérxicos “ou” que unen as tres denominacións —Aforismos, haikus, poemas da Sibila— creo que non sería excesivamente arriscado dicir (coas precaucións que se queira) que Luísa Villalta ten reservas sobre as marxes significativas que establecen os límites de xénero. Ou que non lle dá demasiada importancia ás fronteiras, dada a permeabilidade semántica que a fai manter unha —non sempre doada— postura heterodoxa a respecto das denominacións canónicas fixadas.

4.1.2. Haikus, haikus do entendimento

Os textos que se inclúen neste bloque organizáronse antepóndolles os números 1 e 2. A composición poética xaponesa *haiku* formalízase en tres versos que han sumar dezasete sílabas no total. En canto á forma, o haiku é, pois, un poemiña curto de dezasete sílabas (5-7-5). Esta distribución é a forma máis común, aínda que non a única; en haikus máis vellos atópanse exemplos de dezaseis, dezaioito e aínda de vinte e cinco sílabas.

No haiku achamos a máxima intensidade conseguida cos mínimos elementos lingüísticos, onde se intenta plasmar o máis esencial da experiencia. Ou como oximoricamente tan ben resolveu a poeta Raquel Lanseros (2016): unha “momentánea eternidad”, onde se capta a epifanía, a eternidade do instante, o momento que nunca se ha repetir, a non ser nos ollos da lectora, do lector, que o ilumine coa súa mirada.

Na nosa edición, os que máis recollen a forma canónica do haiku son os que aparecen so o apartado 1. Mais como o/a lector/a ben pode percibir, nalgúns casos, de forma libre e aínda non moi respectuosa, a autora voa sempre ao seu aire. Neste primeiro apartado estableceu a poeta catro unidades: “Haikus”, “Haikus urbanos”, “Poetrix Poemix” e “Conquista”, sumando un total de vinte e oito unidades de tres versos en disposición formal de haiku.

A primeira unidade, “Haikus ou poemas da Sibila”, con vinte e oito composicións, é na que máis se aproxima á ortodoxia compositiva oriental. Na primeira parte, “Haikus”, os sete primeiros apareceron publicados en *El Correo Gallego* o 4 de abril de 1985: son os únicos que deu á luz pública. Os números oito e nove son inéditos. A modo de exemplo reproducimos este haiku:

Un péndulo incesante,
a tarde se acompasa
dormida nun estanque.
(2024c, p. 30)

Fronte aos nove anteriores, onde o escenario responde á temática habitual do haiku, a natureza, en “Haikus urbanos”, o escenario, obviamente, é a cidade.

“Poetrix Poemix” é formalmente un poema, que resolve en doces versos por acumulación que agochan catro haikus, coma quen argalla unha brincadeira moito seria. Podemos deles de cinco formas distintas: como poema de doce versos, e como catro haikus independentes, en forma e significado.

“Conquista” é unha homenaxe ao multipoeta portugués Fernando Pessoa, quen dicía: “Navegadores antigos tinham uma frase gloriosa: navegar é preciso; viver não é preciso”. Nesta composición dálle un xiro de forte vitalismo dubitativo:

Navegar é preciso
viver non é preciso
navegar vivendo, acaso.
(2024c, p. 37)

Ao apartado que encabezamos co número 2 responden as corenta e tres composicións, fragmentarias e reflexivas, de carácter formal e temática híbrida entre o haiku e o aforismo. Máis haiku, esta composición:

Non sería bon
que pasase o tempo
sen estorbar?
(2024c, p. 47)

Pero máis aforística estoutra:

O mestre
nada pode resolver que ti non saibas:
O seu silencio despertará en ti o elemental
cando o notes bater contra a túa obstinación.
(2024c, pp. 47-48)

4.1.3. Poemas da Sibila

Máis abertamente tendentes cara ao aforismo son as trinta e cinco entradas que figuran so o título de “Poemas da Sibila”. Non é que a autora queira arrogarse un papel de adiviña ou profetisa, como vén representando a Sibila no mundo clásico,

pero si abrímos a mente á reflexión e ao espírito crítico, como apunta nestas entradas que reproducimos a modo de exemplo:

Tes medo do abismo?
Abre as asas e voa.
(2024c, p. 52)

O materialismo crítico
acabará cos vosos corazóns
se deixa de apontar á realidade.
(2024c, p. 56)

Se non transmetes aquilo
que che foi dado,
acabarás queimando-te.
(2024c, p. 57)

4.2. Os *COMPENDIUM MUSICES* (1994, 1999)

Os máis dos textos que figuran so a bandeira de *Formas breves de pensamento* corresponden aos manuscritos (dous pequenos cadernos) que reproducen apuntes sobre música e interpretación, mais tamén sobre a vida e a creación musical e literaria.

En múltiples ocasións, e tamén nos dous *Compendium Musices* que nos deixou, hai un diálogo entre as súas grandes paixóns: a música e a literatura. Escollo para o caso o comezo do “Prólogo” que escribiu para o primeiro libro de poemas que deu ao prelo, *Música Reservada*, exemplo de precisión e lucidez:

Se o principio foi a palabra, antes dela foi o son e, despois, o entendimento e transmisión da súa melodía. Eis a Música, que brota como o río da existencia, e a Palabra, que interpreta o seu ritmo como unha danza ritual arredor do lume da intelixencia. Eis a Poesía, palabra melódica.
Baixo o título de *Música reservada* recopilaban algúns compositores do Renacemento obras fortemente expresivas, enchidas de licencias cromáticas e disonantes, independentes dos gustos do público e da moda, “reservadas” só para coñecedores. (Villalta 2023, p. 75)

Antes de nos referir aos manuscritos e aos seus contidos habemos de dicir que se os incluímos aquí é porque ao longo das distintas entradas que os conforman podemos observar múltiples exemplos de escrita aforística. Así no *Compendium* 1994:

Entrada 27

A música non me deixa ouvir o ruído do mundo.

(2024c, p. 74)

Entrada 32

Quen puidese ensaiar o que vai viver!

(2024c, p. 75)

Entrada 66

A arte é moi diferente á vida. Na vida un pode mentir

(2024c, p. 86)

Entrada 85

Viver unha vida para a arte significa estar sempre dispoñíbel.

(2024c, p. 94)

Entrada 91

Construe cada nota como se fose o último que vas facer na vida.

(2024c, p. 96)

Ou no *Compendium* 1999:

Entrada 2

O significado procura a forma, nunca se somete a ela.

(2024c, p. 101)

Entrada 6

Non cairás nunca se bailas.

(2024c, p. 102)

Entrada 15

Toda arte é un proceso de arroubamento.

(2024c, p. 106)

Entrada 37

Escreber ensíname a tocar: a pluma ten a mesma feitura que o arco

(2024c, p. 115)

Daquela vaiamos cos *Compendium Musices*. Pero antes de máis, vexamos como os vía a propia autora:

Compendium musices é un libro inacabado e inacabábel. Os fragmentos que aquí se presentan son unha selección de textos elaborados sobre os manuscritos dos cadernos de notas que a autora leva sempre no estoxo do violino, nos que reflexiona poeticamente sobre a arte da interpretación. (2024c, pp. 13-14)

Tiña intención de seleccionar e elaborar (tal como nos informa) o material dos cadernos manuscritos, pero, o certo é que só elaborou (até onde coñecemos) a entrada número 5 do *Compendium* de 1994, que reproducimos, a versión manuscrita que nós transcribimos, seguida da versión elaborada:

Calquer dos dous violinos me fai feliz, cada un ao seu modo. Sen embargo non podo tocar mais que un de cada vez.

Para colmo, noto que soa mellor o que toco mais tempo seguido. Musa, como farei co meu corazón? (2024c, p. 65)

Calquer dos dous violinos faime feliz. Un soa anchuroso e potente, o outro íntimo e profundo. Un necesita a presión segura de todo o brazo sobre o arco. Ao outro hai que deixalo vibrar e, polo contrario, restar impulso para non afogalo. Cada un deles consegue vibracións que parecen roubadas ao outro. Pediría eu a suma de ambos, pero eu só podo tocar un en cada momento. E se intento determinar o sonido que mellor se me logra, este é, sen dúbida, o daquel que toquei máis tempo seguido.

Musa, se existes, explícame como hei facer co meu corazón? (2024c, p. 119)

Logo de lermos as dúas versións podemos observar como, manexando as mesmas ideas, enche a versión elaborada de matices que engaden forza e que lle dan ao texto unha altura literaria digna do seu mellor estilo. A pronta morte da autora

privounos de que nos puidese ofrecer unha versión con altos voos destas anotacións dos *Compendium Musices* (1994 e 1999), con máis corpo e moito máis floridos, onde o diálogo entre a música e a creación literaria quedarían en perfecta harmonía.

Ao xeito do que na época renacentista fixera o compositor e mestre de escola protestante Adrianus Petit Coclico (1499-1562), quen en 1552 publicou un *Compendium Musices* (*Compendio de Música*) —“músicos” centrado en tres partes: canto, composición e contrapunto—, Luísa Villalta fai un *Compendium* moito máis persoal e sen ningunha pretensión académica; trátase de reflexións domésticas, intelixentes e desenfadadas, o que non quere dicir que carezan de densidade e de gran rigor expositivo, dentro dun ton oral. Como xa se dixo nalgún momento, a exposición sobre o musical vese constantemente cruzada por experiencias vitais e creativas de corte altamente literario.

4.2.1. *Compendium musices* 1994

A escrita do *Compendium* leva unhas datas ben específicas: Xan. 1994 – Dec. 1994. Na páxina de entrada figura, a modo de guión, esta anotación:

Terceiro sonido
 Libro de música
 Libro de violino
 Caderno de interpretación
 Impromptus para o terceiro sonido
 (2024c, p. 14)

Deseguido constan as noventa e sete entradas, precedidas pola numeración correspondente (1... 97), con textos dunha gran variedade extensiva: desde unha liña até case unha páxina, e onde se mestura o elemento técnico, afectivo, aforístico e sentencioso, coa máis absoluta vivencia do cotián. Pechando o caderno podemos ler esta anotación: “Este Caderno de Música foi testemuña da separación da música e a palabra” (2024c, p. 98).

Non deixa a súa dedicación á música, mais vai ser a palabra a que ocupe o máis do seu tempo: lembremos que a maior parte dos seus libros publicounos entre 1991 e 2004.

4.2.2. *Compendium musices* 1999

Para pechar, *Compendium musices* 1999 segue unha dinámica semellante á do de 1994, quizais coa particularidade de que o diálogo entre o musical e o literario

dilúese máis a favor das formas de pensamento. Por iso nos atrevemos a dicir que a obra literaria de Luísa Villalta está moi fertilizada polo que ela denominou “Aforismos ou haikus ou poemas da Sibila”, e que nós lle apuxemos como título *Formas breves de pensamento*.

Invítoos a que lean estas dúas mostras que escolmo dos *Compendium* (a primeira do de 1994 e a segunda do de 1999) e que considero que tamén ilustran moi ben o diálogo entre música e creación literaria:

Entrada 25

Coa man esquerda toco, coa man dereita escribo.
Coa man dereita arranco o sonido da corda inerte. Coa man esquerda sosteño,
mentres escribo, o corazón en branco.

(2024c, p. 74)

Entrada 38

Tocar ensíname a escribir: as palabras chegan no momento preciso, articulan a idea e a converten en ritmo. Do contrario a idea non podería inserirse na duración, na realidade perceptíbel. Sería só o produto dunha percepción íntima, como un fognazo, que non podería extenderse no tempo e ser transmitida. Para existir hai que durar e iso é o que fai a música, só durar, só existir.

(2024c, p. 115)

A claridade, contundencia e precisión dos textos dispénsannos de facer ningunha explicación. Sería pola miña parte pretencioso e redundante. Desculpen as teimas do profesor que sempre remata metendo en danza o elemento didáctico. Iso si, sen ningún prexuízo.

5.

Para pechar este breve comentario ás *Formas breves de pensamento* de Luísa Villalta, creo que podemos afirmar que están directamente en diálogo coa obra completa da autora: *Pensar é escuro. Poesía reunida 1991-2004* (2023), *Papagaio* (2024) e *As palabras ingravidas* (2020), o *Teatro completo* (2024), *Narrativa reunida 1991-2001* (2024), os ensaios: *Don Hamlet de Cunqueiro: unha ecuación teatral* (2024) e *O*

outro lado da música, a poesía (2024) e *Libro de columnas* (2024).² Un total de dezanove obras (contamos *Formas breves de pensamento*): seis de poesía, de teatro seis, tres de narrativa, dúas de ensaio e un libro de columnas de opinión. E este diálogo de formas breves co conxunto da obra literaria sería unha tese de fondo calado. Aí é que o deixo.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Castilla del Pino, Carlos (2011). *Aflorismos. Pensamientos póstumos*. Barcelona: Tusquets.
- Lanseros, Raquel (2016). *Esta momentánea eternidad. Poesía reunida (2005-2016)*. Madrid: Visor.
- Martínez-Conde, Ricardo (1993). *Orballo nas camelias*. Leliadoura, 32. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Navaza, Gonzalo (1999). *Elucidario*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Ory, Carlos Edmundo de (2005). *Aerolitos*. Madrid: Calambur.
- Pallarés, Pilar (2024). 'No reverso da mansedume'. En: Luísa Villalta, *Así vou eu, formando parte. Escolma e textos complementarios*. Santiago de Compostela: Chan da Pólvora, 7-45.
- Rabuñal, Henrique (2024). Teatro Villalta: Horizonte de liberdade. En: Luísa Villalta, *Teatro completo*. Vigo: Galaxia, 7-78.
- Raña Lama, Román (1985). Meditación sobre o haiku. *Grial*. 85, 103-107.
- Seoane, Xavier (1984). *Arca cotidiana / Irispaxaros*. A Coruña: [edición do autor].
- Trabado Cabado, José Manuel (2005). *La escritura nómada. Los límites genéricos en el cuento contemporáneo*. León: Universidad de León. Disponible en <http://hdl.handle.net/10612/8859>
- Veiga, Eva (2024). A música do pensamento. En: Luísa Villalta, *Así vou eu, formando parte. Escolma e textos complementarios*. Santiago de Compostela: Chan da Pólvora, 183-223.
- Villalta, Luísa (2020). *As palabras ingravidas*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Edición de Armando Requeixo.
- Villalta, Luísa (2023). *Pensar é escuro. Poesía reunida 1991-2004*. Vigo: Galaxia. Edición de Armando Requeixo.

2 Para unha fonda visión de conxunto da obra da nosa autora recomendo as lecturas que nos propoñen as poetas Pilar Pallarés e Eva Veiga (Villalta 2024a). Nas contornas do libro: "No reverso da mansedume", (Pallarés, 2024) e no peche "A música do pensamento" (Veiga 2024), respectivamente.

- Villalta, Luísa (2024a). *Así vou eu, formando parte. Escolma e textos complementarios*. Santiago de Compostela: Chan da Pólvora. Edición de Eva Veiga e Pilar Pallarés.
- Villalta, Luísa (2024b). *Don Hamlet de Cunqueiro: unha ecuación teatral*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- Villalta, Luísa (2024c). *Formas breves de pensamento*. Vigo: Galaxia. Edición de Luciano Rodríguez.
- Villalta, Luísa (2024d). *Libro das columnas*. Vigo: Galaxia.
- Villalta, Luísa (2024e). *Narrativa reunida 1991-2001*. Vigo: Galaxia.
- Villalta, Luísa (2024f). *O outro lado da música, a poesía*. Vigo: Galaxia. Edición e prólogo de Armando Requeixo.
- Villalta, Luísa (2024g). *Papagaio*. Pontevedra: Kalandraka.
- Villalta, Luísa (2024h). *Teatro completo*. Vigo: Galaxia. Edición de Henrique Rabuñal.